

УДК 37.018.1:173:165.742

РОБОТА ШКОЛИ З ПІДВИЩЕННЯ РІВНІВ СФОРМОВАНОСТІ ГУМАННИХ ВЗАЄМИН БАТЬКІВ З ДІТЬМИ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Повалій Л. В.

У статті розкрито зміст і процедуру роботи школи з батьками дітей підліткового віку з проблеми формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин. Програма “Вибудовуємо гуманні взаємини з підлітками” спрямована на реалізацію підвищення педагогічної культури батьків як однієї із педагогічних умов формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин з означеної проблеми дослідження. Заняття складаються з трьох блоків: інформаційного, практичного та самостійного у вигляді завдань для самостійної роботи батьків і рекомендованої для батьків літератури. Особливу увагу приділено висвітленню інтерактивних методів і прийомів з формування гуманних взаємин батьків з дітьми підліткового віку.

Ключові слова: сім'я, гуманні батьківсько-дитячі взаємини, педагогічна культура батьків, інтерактивні методи і прийоми.

В статье раскрыты содержание и процедура работы школы с родителями детей подросткового возраста по проблеме формирования гуманных родительско-детских взаимоотношений. Программа “Выстраиваем гуманные отношения с подростками” направлена на реализацию повышения педагогической культуры родителей как одного из педагогических условий формирования гуманных родительско-детских взаимоотношений по данной проблеме исследования. Занятия состоят из трех блоков: информационного, практического и самостоятельного в виде заданий для самостоятельной работы родителей и рекомендованной для родителей литературы. Особенное внимание уделено интерактивным методам и приемам по формированию гуманных взаимоотношений родителей с детьми подросткового возраста.

Ключевые слова: семья, гуманные родительско-детские взаимоотношения, педагогическая культура родителей, интерактивные методы и приемы.

The article reveals the content and process of the school's work with parents of adolescents on the problem of formation of humane parent – child relationships. The Program “Building Humane Relationships with Teenagers” is directed towards raising pedagogical culture of parents as one of the pedagogical conditions for the formation of humane parent – child relationships. The classes consist of three units: informational, practical and independent in the form of tasks for parents' independent work and recommended literature for parents. Special attention is paid to interactive methods and techniques of building humane relationships of parents and their adolescent children.

Key words: family, humane parent – children relationships, pedagogical culture of parents, interactive methods and techniques.

Постановка проблеми. На сьогодні сімейна політика, важливим орієнтиром якої є гуманізація освіти й виховання, є одним з важливих напрямів соціальної політики держави, оскільки серед основних положень державної освітньої політики, відображених у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст., виокремлюється “перехід до гуманної педагогіки, спроможної формувати самодостатню особистість”.

Саме сім'я як провідна інституція виховання і соціалізації підростаючої особистості відіграє пріоритетну роль у гуманістичному вихованні підростаючих поколінь, досягненні стабільності та прогресу української держави. Водночас зростання процесів деформації сім'ї спричинило зниження її ролі в формуванні особистості дитини, що характеризується самоусуненням батьків від виховання власних дітей, руйнуванням традиційної структури сім'ї, викривлення батьківсько-дитячих взаємин, виникнення невластивого українському суспільству

феномена відсторонення батьків від дітей і навпаки. Звідси постає складна проблема гуманізації батьківсько-дитячих взаємин, визначення оптимальних умов їх впливу на формування особистості дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми взаємин членів сім'ї, формування системи сімейних цінностей і виховного потенціалу батьків, у тому числі і педагогічної культури, всебічно розкриті у працях Ю. Азарова, Т. Алексєнко, О. Докукіної, О. Кононко, Т. Кравченко, Т. Маркової, Л. Повалій, В. Посто-вого, Р. Серьожнікової, А. Співаковської, О. Сухомлинської, О. Хромової та ін.; теоретико-методологічним проблемам виховання дітей у сім'ї присвячені праці низки дослідників: М. Мацковського, Н. Соловйова, Ю. Рюрікова, А. Харчева, Н. Юркевича, З. Янкової та ін.

Формулювання мети статті. Означена стаття присвячена висвітленню змісту і процедури роботи з батьками дітей підліткового віку з проблеми формування гуманних взаємин у родині.

Виклад основного матеріалу. Розробляючи зміст і процедуру роботи з підвищення рівнів сформованості гуманних взаємин батьків з дітьми підліткового віку, ми спиралися на вже наявний досвід у сфері взаємодії школи з батьками з цієї проблеми. Виходячи із цього, нами була розроблена програма, яка дозволяє привернути увагу батьків до проблем гуманного виховання в сім'ї, а також здійснити реалізацію такої педагогічної умови, як підвищення педагогічної культури батьків з проблеми формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин у сім'ї. Наразі розглянемо основні положення даної програми для роботи з батьками підлітків.

Метою програми є покращення рівня сформованості гуманних батьківських взаємин з дітьми підліткового віку в сім'ї. Досягненню мети були підпорядковані такі завдання:

1) створення умов для стимулювання батьків щодо покращення рівня сформованості гуманних батьківсько-дитячих взаємин, удосконалення знань, умінь і навичок батьків в окресленому обшарі;

2) розвиток потреби батьків у самовизначенні, самовираженні й самореалізації у взаєминах з дітьми;

3) просування кожного батька (матері) на більш високий рівень формування гуманних взаємин з дитиною підліткового віку.

Слід зазначити, що експериментальна перевірка педагогічних умов сформованості гуманних взаємин батьків з дітьми підліткового віку здійснювалася нами безпосередньо на етапі реалізації запропонованого курсу занять для батьків у ході курсу 16-ти занять (по чотири заняття на батьків дітей 5–9-го класів).

Теми роботи з батьками підлітків представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Тематика роботи з батьками дітей підліткового віку

Теми роботи з батьками

5 клас

Увага: підліток! (Особливості молодшого підліткового віку)

Що означає "зрозуміти" свою дитину

Як характер спілкування у родині впливає на формування гуманних взаємин

У яких випадках варто говорити: "Ні!"

6 клас

Навчіться довіряти своїй дитині

Найоптимальніші методи сімейного виховання

Стилі батьківсько-підліткових взаємин

Проблеми батьків і дітей: як їх переборювати

7 клас

Цей важкий підлітковий вік

Сімейні цінності і їх вплив на виховання підлітків

Батьки і діти – крок назустріч

Чи знаємо ми свою дитину?

8 клас

Особливості взаємин зі старшим підлітком
Сімейна згуртованість і її вплив на виховання дитини підліткового віку
Особистий досвід... Чи завжди він допомагає?
Попередження сімейного насильства

9 клас

Дорослі діти також потребують підтримки
Як не треба виховувати (негативні моделі батьківського виховання)
Методи вербальної й невербальної комунікації (Як ми розмовляємо з підлітком)
Характер спілкування у родині, його вплив на формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин

Враховуючи те, що найоптимальнішим у навчанні є поєднання теорії з практикою, ознайомлення батьків з теоретичними положеннями супроводжувалось конкретним аналізом виховної роботи в сім'ї, спільним пошуком оптимальних шляхів розв'язання конкретної педагогічної ситуації, застосуванням практичних тренінгів з проблеми. Відтак кожне заняття складалося з трьох блоків: інформаційного, практичного і самостійного у вигляді завдань для самостійної роботи батьків (або ж практичних ситуацій, які потрібно розіграти вдома разом з чоловіком (дружиною) чи з дітьми) і рекомендованої для батьків літератури з метою самостійного опрацювання. Поєднання таких частин, на наш погляд, сприяє найбільш ефективному формуванню всіх виявлених нами компонентів гуманних батьківсько-дитячих взаємин.

Зміст окресленої програми включав бесіди, консультації, науково-практичні заняття, обговорення конкретних ідей, групові дискусії, обмін думками й досвідом діяльності та їх аналіз.

Важливо відзначити, що тематика занять у батьківській школі може бути варіативною, тобто може змінюватися залежно від потреб, бажань і інтересів конкретної аудиторії. Вибір занять, як правило, зумовлений значущістю даних питань серед інших сімейних проблем для визначеної групи батьків і здійснюється разом з ними на етапі планування. Однак у таблиці нами представлені теми занять, які ми рекомендуємо використовувати в роботі з батьками, оскільки саме вони, на наш погляд, покликані забезпечити формування комплексу знань про гуманні взаємини з дітьми підліткового віку й певних умінь формування означених взаємин.

Для прикладу заняття з теми "Стилі сімейного виховання" [3, с. 20–29] розпочиналося із короткого вступного слова класного керівника, в якому він ознайомлював батьків із метою та завданнями заняття, основними питаннями для обговорення. Відзначимо, що напередодні заняття було проведено опитування підлітків за методикою АСВ за участю батьків. Стосовно цього класний керівник проінформував батьків про основні здобуті результати та їх обробку й аналіз, наголосивши, що означена методика прямим чином стосується сьогоденної проблеми. Після цього класний керівник надавав слово шкільному психологу, який проінформував батьків стосовно таких стилів сімейного виховання, як: потуральний, змагальний, поміркований, попереджувальний, контролюючий, співчувальний, гармонійний. Шкільний психолог коротко схарактеризував означені стилі виховання дитини в сім'ї, показав їх слабкі і сильні сторони. Для прикладу, акцентуючи увагу батьків на контролюючому стилі сімейного виховання, психолог перерахував причини, які зумовлюють застосування саме цього стилю, а саме:

- дитина виховується в жорстких умовах. Як правило, самі батьки зростали в родинях, де до дітей ставилися жорстко-вимогливо, переважав авторитарний тип дитячо-батьківських взаємин, і тому батьки автоматично перенесли в свою сім'ю аналогічний стиль виховання з батьківської домівки;

- батьки вважають значущою для себе думку інших людей щодо виховання і вважають її головною у контролюванні та регламентації життєдіяльності власних дітей;

- дитина з якихось причин тривалий час перебувала поза домівкою, наприклад, у лікувальному закладі чи у родичів, де до неї ставилися недобррозичливо або жорстко. Вона при цьому відчувала дискомфорт, перенесла стресову

ситуацію, стала злою, агресивною, але при цьому звикла лише до контролюючого стилю та не сприймає інших.

Після характеристики стилів сімейного виховання шкільний психолог ознайомлював батьків з результатами діагностичного опитування та запрошував їх на індивідуальні консультації.

Наступна частина заняття проходила у формі практикуму. Батьків було умовно розподілено на три групи. Класний керівник пропонував кожній групі придумати або згадати реальну конфліктну ситуацію, пов'язану з вихованням дітей у сім'ї. Потім групи повинні були обмінятися ситуаціями, висунути пропозиції щодо їх вирішення.

Якщо в групах батьків виникали труднощі із прогнозуванням конфліктних ситуацій, класний керівник пропонував свої, а саме:

- Ви повертаєтесь увечері з роботи додому, втомлені і роздратовані. У квартирі – друзі вашого сина (доньки), гамірно, грає музика тощо. Ваші дії.
- Вам необхідна допомога сина (дочки) у хатніх справах, але вона зайнята своїми, більш цікавими, справами. Як ви вчините?
- Ваша дитина повідомляє вас, що в неї проблеми у школі і вас викликає класний керівник. Якою буде ваша реакція?

Заняття завершується підведенням підсумків.

Підсумовуючи результати обговорюваної теми, класний керівник запропонував батькам пам'ятку – домашнє завдання.

Пам'ятка – домашнє завдання для батьків

1. Протягом тижня після зборів спробуйте за жодних обставин не підвищувати голос на дитину, намагаючись здійснити виконання Ваших розпоряджень іншими засобами. Головне – не кричати.

2. Протягом двох днів після зборів намагайтесь замінити усі директивні вказівки вільним вибором. Наприклад, замість "Йди спати негайно", "Після уроків відразу іди додому" ставте запитання "Спати ляжеш зараз чи хвилину через п'ятнадцять?", "Зі школи повернешся відразу після уроків чи на півгодини затримаєшся?"

3. Коли син чи донька Вас сильно засмутили чи роздратовали, спробуйте сісти навпроти нього (неї) та уважно протягом хвилини розглянути його (її) від маківки до п'ят, прагнучи віднайти у синові (доньці) власні риси. Як Ви вважаєте, чим закінчиться така вправа?

З метою досягнення більш високих результатів у процесі розвитку певних навичок, умінь, що забезпечують батькам самопроєктування й вибудовування гуманної взаємодії з дітьми, у ході реалізації програми для роботи з батьками застосовувались спеціально розроблені предметні, ситуативні та рефлексивні вправи.

Так звані предметні вправи були спрямовані на виявлення загальних понять, виокремлення певних ознак ("Правильно чи ні", "Яким (якою) мене бачать діти", "Стілець відвертості", "Завершіть речення", "Ранжування" й інші). Застосовуючи ситуативні вправи, вчитель спонукав батьків до аналізу внутрішньо-сімейних взаємин, розв'язання складних ситуацій у сімейному спілкуванні. Цьому сприяли такі вправи, як "Довіра", "Відчуй інтонацію", "Проблемна ситуація", "Тайм-аут", "Позитивна розмова" й інші. І насамкінець, рефлексивні вправи спонукали батьків здійснювати аналіз власної поведінки, адекватну самооцінку ("Я і сім'я", "Який (яка) я батько (мати)", "Що нас поєднує в родині" й інші).

Основними методами, які застосовувалися педагогами у ході занять, були так звані інтерактивні методи: метод проблемного викладу; метод диспутів та метод мозкового штурму.

Метод проблемного викладу матеріалу застосовувався здебільшого у теоретичній частині занять – завдяки постановці пізнавальних завдань у контексті гуманних взаємин батьків і дітей у сім'ї, аналізі й способів досягнення такої взаємодії, порівнянні точок зору, міркувань та доказів.

Метод диспуту педагоги застосовували, враховуючи те, що такий метод потребує ретельної підготовки, а в процесі проведення – створення атмосфери довіри, відвертості, можливості висловити будь-які власні міркування, можливо, навіть хибні, оскільки головне в диспуті – участь кожного у здобутті істини.

Перед проведенням диспуту батьки були ознайомлені з основними правилами методики диспуту, зокрема:

- я критикую ідеї, а не людей;
- моя мета не в тому, щоб перемогти, а в тому, щоб прийти до найкращого розв'язку;
- я вислуховую думки кожного, навіть якщо я із цим не згодний;
- я прагну осмислити й зрозуміти погляди інших на проблему;
- я зміню свою точку зору, якщо для цього буде вагома підстава.

Слід зазначити, що тематика диспутів була так чи інакше пов'язана із проблемою гуманних батьківсько-дитячих взаємин й визначалася запитом групи, що, як правило, робило її більш цікавою й орієнтувало батьків на звернення до власного суб'єктивного досвіду. Перед початком диспуту давалася установка на розв'язок конкретних завдань, що так чи інакше стосувались побудові конструктивної суб'єкт-суб'єктної взаємодії між учасниками даного процесу; далі обирався ведучий, який ставив запитання, надавав слово, вислуховував висловлювання, підводив до розв'язку. Крім цього, обиралась експертна група, що визначала когнітивні, емпатійні та поведінкові вміння доповідачів. Диспути, за бажанням батьків, проходили як у формі рольового обговорення, що має на увазі попередній розподіл ролей, так і у формі змагання двох або більше команд.

Застосовуючи метод "мозкового штурму", вчителі вдавались до рекомендацій його проведення, виокремлених О. Пометун [4, с. 46–47], та звертали увагу батьків на те, щоб:

- під час висунування ідеї не пропускати жодної;
- атмосфера була дружньою;
- не обговорювати та не критикувати висловлювання інших;
- казати все, що спаде на думку;
- можна (і потрібно) розширювати ідеї інших;
- можна змінювати свої ідеї, аргументуючи їх та ін.

Стосовно теми нашого дослідження метод "мозкового штурму" припускав активне обговорення батьками в невеликих групах конкретних питань, пов'язаних з організацією гуманної взаємодії з підлітками в родині. Так, прикладом використання означеного методу на занятті може бути обговорення правил гуманної взаємодії з дитиною, у результаті якого батькам пропонувались наступні положення:

1. Можна виражати своє невдоволення окремими діями дитини, але не дитиною в цілому.
2. Не вимагайте від дитини неможливого або того, що виконується занадто важко.
3. Невдоволення діями дитини не повинне бути постійним, інакше вона перестане на це реагувати.
4. Порівнюйте свої очікування з можливостями дитини.
5. Повідомляйте дитину про свої почуття, думки, а не про неї або її поведінку; робіть це від першої особи.

За допомогою даного методу ми прагнули сформувати у батьків позитивну мотивацію на сприйняття нового матеріалу й творче його засвоєння, здатність сконцентрувати їхню увагу й спрямувати зусилля на розв'язок конкретного завдання, тим самим домогтися поєднання теоретичних знань із практичними вміннями.

Таким чином, кожний з перерахованих методів і прийомів у процесі педагогічної освіти батьків включав певну інформацію про гуманні взаємини з підлітком, що допомагає батькам набути вневненості у своїх знаннях, можливостях і зрозуміти, чому дитина так чи інакше поводить себе в різних ситуаціях.

Висновки. Запропонована нами програма для батьків "Вибудовуємо гуманні взаємини з підлітками" спрямована на підвищення педагогічної культури батьків з означеної проблеми як однієї із педагогічних умов формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин.

Проаналізувавши структурні частини означеної програми, доходимо висновку, що її реалізація сприяє організації комплексної психолого-педагогічної допомоги батькам у формуванні гуманних взаємин з дітьми підліткового віку й оптимізації змісту когнітивного, емоційно-ціннісного й поведінкового компонентів

даних взаємин, а результативність полягає у підвищенні рівня сформованості гуманних батьківсько-дитячих взаємин.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності / Іван Дмитрович Бех. – К. : Либідь, 2006. – 272 с.
2. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання : навч. посіб. для пед. навч. закл. / Світлана Григорівна Карпенчук. – К. : Вища школа, 1997. – 304 с.
3. Повалій Л. В. Зміст, форми і методи виховання дітей у сім'ях різного типу : метод. реком. / Л. В. Повалій, О. Л. Хромова. – К. : Наук. світ, 2010. – 39 с.
4. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К. : А. С. К, 2006. – 192 с.